

ских горъ // Наука. – Вена, 1889. 5. Кожолянко Г. Етнографія Буковини. –Т. 2. – Чернівці, 2001. 6. Кожолянко Г., Рубанець М. Повір'я та легенди, зв'язані з поховальною обрядовістю // Національні та етносоціальні процеси в Україні. Матеріали. – Чернівці, 1997. 7. Кузеля Зенон. Посіжине і забави при мерци // Записки НТШ. – Т.121. – Львів, 1914. 8. Кузеля Зенон. Українські похорони звичаї й обряди в етнографічній літературі // Етнографічний збірник. – Т. 31-32. – Львів, 1912. 9. Курочкін О. Поховальні забави – релікти дохристиянського світогляду // Берегиня. –1998. – № 3-4. 10. Лапушняк М.Д., Рубанець М.В. Похоронний обряд у селах Стрілецький Кут, Ревне, Бурдей на Кіцманщині (Буковина) // Буковина – мій рідний край. Матеріали III історико-краєзнавчої конференції. – Чернівці, 2000. 11. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (Зберігаються у етнографічному музеї ЧНУ). 12. Похоронні звичаї й обряди. Зібрав В.Гнатюк // Етнографічний збірник. – Т. 31–32. – Львів, 1912. 13. Рубанець М. Походження народної гри «коблі» // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. Т. 2. – Чернівці, 1999. 14. Старков В. Традиційна ігрова культура населення України. – К., 2009. 15. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М., 1964. 16. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – Т. 3. – СПб., 1872. 17. Шейковській К. Быт Подолян. – Вып. 2. – К., 1860. 18. Щероцкий В. Народные игры при покойниках // Православная Подолія. – 1908. – Ч.36. 19. Шишацький-Ильичь. Лубок // Черниговские губернские ведомости. – № 48. – 1852. 20. Шухевич В. Гуцульщина. – Т.3 // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1902. 21. Юрійчук Ю. Еволюція поховального обряду населення Північної Буковини IX – XIII ст. / Буковина – мій рідний край. Матеріали. – Чернівці, 1996. 22. Юркевич Б. Похоронний обряд с. Михайлівка Глибоцького району Чернівецької області // Буковина – мій рідний край. Матеріали. – Чернівці, 1996. 23. Яшуржинский Хр. Остатки языческих обрядов, сохранившиеся в малорусском погребении // Киевская старина. – 1890. – №1. 24. Witwicki S. Rus historyczny o Huculach. – Lwow, 1860. 25. Kaindl R.F. Die Ruthenen in der Bukowina. – N.1. – Czerniowitz, 1889. 26. Manastyrski A. Die Ruthenen. In: Die Osterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Bukowina. – Wien, 1898.

УДК 398.8(477.85)

Олександр КОЖОЛЯНКО

ЗИМОВІ ОБРЯДОВІ ПІСНІ УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ – ЩЕДРІВКИ

У статті досліджено побутування у зимовій календарній обрядовості українців Буковини обрядових пісень – щедрівок. Вони повинні були в магічний спосіб захистити людину від дії злих, ворожих сил; забезпечити добре господарювання у новому році та сімейний добробут.

Ключові слова: щедрівки, обряди, звичаї, пісні, полазник, замовляння, здоров'я, анімізм.

Александр КОЖОЛЯНКО

ЗИМНИЕ ОБРЯДОВЫЕ ПЕСНИ УКРАИНЦЕВ БУКОВИНЫ – ЩЕДРИВКИ

В статье исследовано бытование в зимней календарной обрядности украинцев Буковины обрядовых песен – щедривок. Они должны были магическим образом защитить человека от действий злых, враждебных сил, обеспечить хорошее хозяйствование в новом году и семейное благополучие.

Ключевые слова: щедривки, обряды, обычаи, песни, полазник, заговоры, здоровье, анимизм.

Alexandr KOJOLIANKO

WINTER CEREMONIAL SONGS OF UKRAINIANS OF BUKOVYNA ARE SCHEDRIVKI

In the article investigational pobutuvannya in the winter calendar rite of Ukrainians of Bukovyna of ceremonial songs – schedrivok. They must were in a magic method to protect a man from the action of wicked, hostile forces; to provide a good menage in New Year and domestic welfare.

Keywords: schedrivki, ceremonies, consuetudes, songs, polaznik, order, health, animism.

Дослідження колядок і щедрівок українськими істориками й етнографами розпочалось ще у першій половині ХІХ ст. (М.Максимович, М.Сумцов, О.Потебня та ін.) і продовжується практично до наших днів. Протягом більше півтора століття опубліковано багато книг і статей з описом різдвяних і новорічних пісень. У цій ділянці етнології і фольклористики працювали Б.Грінченко, Ф.Колесса, В.Гнатюк, І.Франко, М.Грушевський, З.Кузеля, С.Килимник, В.Скуратівський, О. Курочкін, Р.Кирчів, Г.Кожолянко, А.Мойсей, М.Глушко та ін.

Дослідження новорічної обрядовості і фольклору Буковини, розпочате Ю.Федьковичем [13] та В.Козарищуком у 80-х рр. ХІХ ст. [5], продовжив Р.Ф. Кайндль [1, 16] у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. За радянської доби етнологічні та фольклористичні дослідження проводились епізодично та вибірково. Як зазначає львівський фольклорист Р.Кирчів, за радянського періоду заохочувалось владою дослідження і пропагування нової соціалістично-комуністичної новорічної обрядовості [3, с.24-29, 41], а зацікавлення традиційним народним фольклором переслідувалось. Відповідно цілий ряд питань, пов'язаних з новорічною обрядовістю буковинців, потребують ґрунтовного дослідження. Це насамперед стосується коренів новорічної обрядовості магічно-оберегового та виховного змісту як окремих складників календарної обрядовості (наприклад, новорічних щедрювань), так і всього комплексу народної календарної обрядовості.

Під час святкувань Нового року лунають голоси щедрівників. Характерним є те, що коли колядувати ходять усі, то щедрюють лише діти,

дівчата і молодиці. У придністровських селах Буковини щедрують також на Водохрестя.

Назва «щедрівка» походить від щедрого Бога-Сонця, що віщує свою щедрість. Щедрівки дохристиянських часів виконували напередодні Нового року, а з хрещенням Русі вони разом із колядками увійшли в різдвяні обряди. Але якщо колядки мають суто релігійне призначення, то щедрівки мали й мають лише світський характер. Прикладом може служити записана етнографом А.Яківчуком щедрівка в с. Керстенці Хотинського району Чернівецької області.

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на весь вечір.
Прилетіла ластівочка,
Сіла собі край віконця.
Та й зачала щебетати,
Пана господаря викликати.
– Вийди, вийди, пан господар,
Бо я знаю, що ти дома,
Сидиш собі кінець стола,
Надів шубу соболеву.
Що в тій шубі? Калиточка.
Що в тій калиточці? Сім червоних.
Сему, тому – по червоному,
А нам, хлопцям, по бохонцям,
А дівочкам – по віночкам,
А молодицям – по паляницям,
А дідам – по хлібам.

Головний мотив щедрівок – величальний. У цих піснях часто оспівується весняне пробудження природи (приліт птахів, оранка, сівба), тоді як сніг, холод, мороз і взагалі все, що сковує життя, в них не згадуються.

Щедрівка переважно складається з кількох частин: власне колядки, приспіву і поколяді – поздоровлення. Приспів і поколядь мають небагато форм, що повторюються в різних колядах [4, с. 5-28].

Саме у приспіві щедрівок часто лунають побажання на зразок: «Щедрий вечір, добрий вечір», «Добрим людям на здоров'я», «Святий вечір». А у звертанні «Ой дай, Боже» простежується спадкоємність від язичництва, коли подібне звертання звучало «Ой Даждьбоже» – тобто звеличувався дохристиянський бог Сонця, в ім'я якого палали ритуальні вогні в дні весняного рівнодення. Етнографічною експедицією Чернівецького національного університету у 2005 році зафіксовано побутування дохристиянських щедрівок у с.Топорівці, що в Нижньому Буковинському Попрутті [9. – Т.1, 2005, с. 4-5].

В давні часи існувала віра в надприродну силу слова: те, що вимовлене, повинно збутися. Серед словесних побажань-замовлянь помітно три теми: захист людини від дії злих, ворожих сил; забезпечення господарчо-

го та сімейного добробуту; передбачення майбутнього. Вони спрямовані на ідеалізацію та оспівування селянського побуту, сповненого в будні важкою працею. Виявлені в природі символи тих або інших явищ переносяться на людський побут. Так, щебет ластівок символізує настання гарної погоди, а їх ранній приліт обіцяє щасливий урожайний рік [12, с. 30]. В одній із щедрівок з села Давидівка-Зруб, що в передгірній зоні Буковини, співається:

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
 Прилетіла ластівочка,
 Прилетіла ластівочка,
 Сіла собі на шибочці.
 Та й зачала щебетати,
 Газду з хати викликати.
 – Вийди, газдо, пробудися,
 Вийди надвір, подивися.
 Коровки ся поположили,
 Самі бичечки народились.
 Щедрий вечір, щедрівочка,
 Прилетіла ластівочка,
 Та й зачала щебетати,
 Газду з хати викликати [14, с.74].

Колядки і щедрівки виконуються конкретній особі, а після їх виконання співаки отримують якусь винагороду. Підійшовши під вікно, щедрівники гукають: «Дозвольте колядувати!» або «На кого співати?». Господарі відповідають, називаючи ім'я хлопця чи дівчини, господаря чи господині. Тоді починає один, інші підхоплюють, а в кінці всі разом вигукують: «Добрий вечір!».

Основний зміст зимових обрядових пісень полягає в закликанні майбутнього врожаю. Мотиви щедрівок близькі до коляд, між ними нема значної текстової різниці. Хіба що в щедрівках цілком відсутні космічні (про створення світу) мотиви. Щедрівки часто мають типовий рефрен: «Щедрий вечір, добрий вечір».

Щедрівки господарю в основному зосереджені навколо праці хлібороба.

Блудило хлопців сім сот молодців,
 Сім сот молодців, все колядовців.
 Тай приблудили до господаря,
 До господаря, до пана . . . . .
 В него-ж подвіре сріблом леліє,
 А в его дворі два, три королі:
 Гой перший король – сонечко з раю,
 А другий король – князь-місяць з гаю,
 А третій король – дощик у маю.

Перший королю, чим ся похвалиш,
Чим ся похвалиш, чим нас обдариш?
Гой знаю, знаю, чим ся похвалю!
Та як я зйду в неділю рано,
Всі ся церквці поотворяют,
Всі ся світичі позажигают.
Всі добрі люде до церкви підут,
А с церкви йдучи – колядуючи.
Другий королю, чим ся похвалиш,
Чим ся похвалиш, чим нас обдариш?
Гой знаю, знаю, чим ся похвалю!
Та як я зйду з вечера пізно,
З вечера пізно, на небі звідно,
Урадуєт ся гість у дорозі,
Гість у дорозі, коники в возі.
Третий королю, чим ся похвалиш,
Тим ся похвалиш, чим нас обдариш?
Та як я спаду три рази в маю,
Урадуєт ся гори й долини,
Гори й долини, всі полонини,
А за сим словом...
Вінчуємо! Вінчуємо Вас, пане господарь [13].

Він оспівується як багатий хазяїн, що проживає у «білокам'яній світлиці» в повному достатку, на столі у нього калачі «з ярої пшениці», на поясі «калиточка», повна грошей. Величання поєднувалося з магічним закликанням урожаю через побажання того, без чого неможливе життя землероба: здоров'я, добробуту, гараздів у сім'ї; худоби, що множитья з року в рік; гарного збіжжя.

Славлячи господаря, оспівували всю його родину. Щедрівки господині були пов'язані лише з колом її домашніх справ: домашнім господарюванням, вихованням дітей тощо.

Тематично різноманітні щедрівки, звернені до парубка. У них він постає славним багатирем, сміливим воїном, вправним мисливцем, хазяйновитим господарем, шанобливим сином, вірним і ніжним коханим. Його дівчина постає найкращою з усіх – справжньою королівною.

Щедрівки дівчині в основному описують її красу, працьовитість і почуття любові до судженого. Бажаючи їй здоров'я і щасливої пари, оспівують її розум, вроду, хазяйновитість.

На круті горі сив соків сидит.
Сив соків сидит, круто ся дивит,
Круто ся дивит, далеко видит.
Гой дивит він ся краєм Дунаєм.
Краєм Дунаєм на гуслах грают,
На гуслах грают, коляд співають.

А по Дунаю корабель плавле,
 А в тім кораблі гречная панна,
 Гречная панна, на ймя . . . . .
 В кораблі сидит, сокола бавит,
 Братчика з війська ся надіваєт.
 А братчик їде, три дари несе.
 Три даруночки: гой чобіточки,
 Другий дарунчик: павяний вінчик,
 Третий дарунчик: срібний перстінчик.
 Гой чобіточки до гулянечка,
 Павяний вінец до вінчанечка,
 Срібний перстенец до мінянечка.
 А за сим словом... і т.д.
 Вінчуємо! Вінчуємо, гречная панно [13].

Величальна функція щедрівок передбачає широке використання порівнянь, протиставлень. Так, господар уявляється як «ясен місяць», його дружина – «красне сонце», що «хлібойко пече», дочки – «дрібні зірки», що «золото прядуть». Ще у щедрівках господар виступає як цісар, господиня як цісарівна, коні у них вороні, а гриви їх – золоті; де ступають їхні діти, там сходять квіти [8, с. 1]. Все це співалося тому, що люди вірили: як нащедруєш у новорічну ніч, так буде цілий рік відбуватися.

Відомі в Україні і апокрифічні щедрівки часу двовір'я. З цими щедрівками можна побачити, як у ранній період християнства уявляли люди образи християнських святих – Христа, Апостолів, Діви Марії. Штучну притягнутість цих щедрівок до календарної обрядовості українців можна простежити за тим, що такі християнські святі, як Павло, Петро, були на землі і показували різні чудодії раніше Христа. Також у цих щедрівках оспівується, що з народженням Христа були церкви, християнські престולי [2. – Т.1, с. 102].

Двері в ніч на Новий рік не замикали, чекали посівальників, що на світанку ходять від хати до хати. Хлопчики ходять дуже рано, щоби всюди заглянути, бо засівати годиться до настання вечірніх сутінків. Діти бігають з рукавичками, в яких насипано повно зерна. Засівати оселю годилося лише житнім зерном (як виняток – пшеничним). Інші злакові не використовувалися. Про це вказує і дослідник В.Скуратівський, характеризуючи новорічні посівання в інших регіонах України [11, с. 197].

Жито поважалося ще з давніх часів «як правдивий посередник до життя» (жито – від жити). Воно – символ родючості, тому жито часто вживалося в ритуалах. Чому саме посівають з рукавиці? С.Килимник зробив висновок, що це нагадує «ріг достатку, багатства та щастя», а також, що це символ магічний, який означає охорону врожаю, як рукавиця вберігає руку від холоду [2. – Т. 1, с.132].

На Буковині простежується існування щедрівок, які називали «Гейканням». У цих щедрівках щедрувальники бажають господарю доброго приплоду худоби:

Гей, гей!
Вийди, вийди, газдо, з хати!
Гей, гей!
Маєш радість коло хати!
Гей, гей!
Ягнички ся покотили!
Гей, гей!
Коровки ся потелили!
Гей, гей!
Кобили ся пожеребили!
Гей, гей! [2. – Т.1, с.118-119].

Багато щедрівок прославляли навколишній рослинний і тваринний світ. Так, наприклад, на Буковині зафіксовано щедрівку, де головний зміст пов'язаний з квітами-васильками:

Ой, чинчику-васильчику,
Посію ж тебе у городчику,
Три рази на день поливатиму,
За русу-косу заплітатиму.
Виросла коса аж до пояса,
Ні розплести, ні розчесати,
Прийде ним ся приперезати [2, с. 119-120].

У новорічній обрядовості важливою дією є «посівати» або «засівати» і в такий спосіб з Новим роком вітати. Посівати ходять хлопчики як символ багатства, добра, здоров'я, надії на добре і краще життя.

Перший посівальник звичайно буває і першим полазником – приносить до хати щастя. Українці в минулому вірили, що людська доля ходить-бродить на Новий рік [2. – Т. 1, с. 133]. Тому господар радо приймає того, хто першим приходиться до хати. А хлопчики в українській культурі також вважалися символом усього чистого і найкращого. Давні українці вірили, що в них зберігається дух прадідів, тому саме хлопчики ходять посівати.

Полазника – першого посівальника – саджають на порозі, «щоб курчата висиджувалися», потім за стіл – щоб був достаток («щоб добро сідало»). Якщо в хаті є дівчина «на виданні», то посівальників запрошують сісти, «щоб свати сідали».

На Буковині в ХІХ ст. зустрічався обряд обмолочування Снопа-Дідуха першим щедрувальником при допомозі макогона. Подібний обряд, як засвідчує дослідник О.Курочкін, мав місце і в інших регіонах України [7, с. 189]. Вважалося, що хлопчики, молотячи Сніп-Рай, не придушуть Щедрого Бога чи духів, бо їх рука легка й щаслива (Щедрий Бог і духи понад усе люблять хлопчиків). Після цього господар зв'язує наново сніп і виносить його в клуню до Голодної куті. Зерно ж збирає і ділить на три частини: одну частину використовують на посівання господарства, другу – на засів ниви, а третю залишають для корови, коли отелиться [2. – Т. 1, с. 140].

Здавна ще був звичай, що перед тим, як іти посівати до людей, хлопчики посівали вдома й отримували від батька перший дарунок – гроші або якісь інші цінності.

При посіванні говорять: «На щастя, на здоров'я, на нове літо! Роди, Боже, жито, пшеницю і всяку пашницю, без куколю, без м'ятниці, а коли дасте по паляниці, будьте здорові! З Новим роком!».

Сніп-Дідух до Нового року зберігається на покуті житла, а перед новорічною вечерею було прийнято його виносити з хати, ділячи солону на три частини: однією обв'язували садові дерева («щоб родили»), другу – запалювали на городі або в саду, обкурюючи димом стовбури і гілки дерев, а третю – зберігали в клуні до наступного врожаю зернових.

На Буковинській Гуцульщині були поширені такі новорічні поздоровлення:

Сійся, родися, всяка пашниця: жито, пшениця,
Ячмінь, овес, гречка, горох, сочевиця,
Та на цей Новий рік най вам дасть Господь Бог,
Щобисьте біди-смутку не знали,
В щастю, здоров'ю многі літа проживали,
А по смерті царство небесне оглядали.
Гаразд вам! Мир Божий зо всіма нами! [10, с. 96]

У день на Новий рік посівати зерном жита або пшениці ходять і дорослі посівальники-чоловіки: куми до кумів, сусіди до сусідів, виголошуючи при цьому різні вітання і побажання добра та щастя в новому році.

Таким чином, щедрівки втілили в собі старовинні суспільні і господарські проблеми, які стосувалися життя людей та елементи їх стародавньої релігії. Зміст щедрівок просякнутий анімізмом (вірою в духів) та вірою в магічну силу слова.

Джерела та література: 1. Кайндль Р.Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. – Чернівці, 2000. (Перше видання: Kaindl R.F. Die Huzulen. – Wien, 1894). 2. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – Вінніпег–Торонто. – Т. 1., 1955. 3. Кирчів Р. Двадцять століття в українському фольклорі. – Львів, 2010. 4. Кирчів Р. Українські колядки і щедрівки / Колядки і щедрівки; Упор. М.Глушко. – К., 1991. 5. Козарищук В.М. Из буковинских карпатских горь // Наука. – Вена, 1889. 6. Кожолянюк Г. Етнографія Буковини. – Т.3. – Чернівці, 2004. 7. Курочкін О. Новорічні свята в українців. Традиції і сучасність. – К., 1978. 8. Маковій Г. Василя // Буковинське віче. – 1992. – 14 січня. 9. Різдвяні свята в Україні. – К., 1992. 10. Скуратівський В. Хвалили січень сніговий // Вітчизна. – 1990. – № 1. 11. Ткач М. Живемо й радуємося // Українська культура. – 1993. – № 11. 12. Федькович Ю. Писання Осипа Юрія Федьковича. – Т. 1. Перше повне видання з першодруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснення додав Др. Іван Франко. – Львів, 1902. 13. Яківчук А. Пісні Буковини / Записи та упорядкування А.Ф. Яківчука. – К., 1990. 14. Яківчук А. Традиційні народні свята зимового циклу. – Чернівці, 1993. 15. Kaindl R.F. Der Festkalender der Rusnaken und Huzulen // Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien. – 1896. – Heft VI-VII.